

Filosof se má lidí tázat na to, co oni sami říkají

Druhá část rozhovoru s Ladislavem Hejdánkem, který s ním v Písku 19. 2. 2011 vedli Petr Turecký, Tomáš Trusina a Monika a Viktor Žárských.

Při loňském přebírání čestného doktorátu jsi mluvil o tom, že se filosofie nemá uzavírat na univerzitách, fakultách a katedrách, ale má jít na ulici, mezi lidi. Za vzor jsi označil Sókrata a Rádlu. Nač se má filosof dnes lidí na ulici ptát? A jakou filosofickou výbavu k rozhovoru „na ulici“ filosof potřebuje?

Důraz na tu „ulici“ mi připadal v přítomnosti rektorky a děkanky velmi důležitý jako připomínka, že filosofie se nesmí stát *jen* akademickou záležitostí (a udílení čestného doktorátu je typická akademická záležitost). Také ten kontext je důležitý! Jde o „situačnost“, nikoliv o věčná témata. A tvá formulace „na co se má filosof dnes lidí na ulici ptát“ vykazuje závažný posun, ba dezinterpretaci. O „tázání na ulicích“ jsem nemluvil, to jsi tam „vsunul“ sám (mluvil jsem o hlavním „místě“, kde má být filosofie přítomna), a to ještě tak, jako by se filosof buď měl u těch lidí informovat: „ptát se lidí“, anebo aby jim své vlastní (a ne jejich) otázky resp. témata nějak nabízel či dokonce vnucoval.

Já do té otázky projektoval zmíněného Sókrata - filosofa, který svým tázáním zpochybňuje samozřejmosti, sdílené spoluobčany na ulici...

Filosof se má lidí tázat na to, co oni sami říkají a co si myslí, ale tak, že ukazuje tu jejich nedomyšlenost, tj. že oni sami dost dobře nevědí, co říkají a o čem mluví. Jde o „vrtavé“ otázky, nikoli o výzkum veřejného mínění. A proto také ona další otázka, „jakou filosofickou výbavu k rozhovoru ‚na ulici‘ filosof potřebuje“, ukazuje na nepochopení: filosof si na tu ulici musí vzít veškerou (tj. všechnu) svou filosofickou výbavu (kterou si pořídil ve své myšlenkové laboratoři), ale nikoli proto, aby s ní své občany otravoval, aby je o své filosofii poučoval, ale aby je nutil k vlastnímu přemýšlení.

Např. Rádl - ale jako jeden z mála - odkrýval nedomyšlenost české prvorepublikové politiky k menšinám. Do čeho má - podle tebe - filosof „vrtat“ dnes?

Když se třeba opakovaně říká, že sice naše „demokracie“ není ještě dokonalá, ale že jsme - na rozdíl od té komunistické minulosti - „svobodní“, tak je vhodné se dotazovat jak na tu „demokracii“, tak na tu „svobodu“, tj. co se tím myslí. A podobně; to přece napadne snad každého, ne? Jen je zapotřebí se v tom trochu povrtat. A odmítat šablonovité odpovědi.

Které myšlenkové a společenské konstrukty jsme jako církve a společnost převzali jako určitá klíše a málo kriticky se s nimi vyrovnávali, resp. co podryvá kvalitu zdejšího života ve svobodě?

Z toho, co se tady za těch dvacet dva let stalo, jsem samozřejmě velmi otrávený. Jsem přesvědčen, že se všechno mělo dělat jinak. Což ovšem platí o celých dějinách. Vilém Prečan se jednou „dopustil“ výroku, kterého se od té doby držím. Že vlastně celé dějiny jsou plné toho, co se nikdy nemělo stát. Na druhé straně máme přece ve své domácí tradici také spoustu příkladů, na kterých si můžeme uvědomit, co nesmíme dělat.

Třebas?

Především nesmíme zalézt do Kunvaldu. Nezavřít dveře před světem, který „ve zlém leží“, čili kde se děje to, co se nikdy nemělo a nemá stát. Dále si musíme uvědomit, že dějiny mají jakýsi svůj postup. A ten že je třeba znát a snažit se mu rozumět. Nesmíme si počínat jako egyptský faraó, který se pořád ptá, co ten sen znamená? Je potřeba rozpoznávat znamení času. Ježíš se o tom sice vyjadřuje s jakousi ironií, ale je to důležitý termín a koncepce. Jen se to nesmí „dělat blbě“.

Což pro nás znamená?

Konkrétně to znamená, že si člověk uvědomí, co jiného se vlastně mohlo za celých dvacet let stát. Co by se mohlo stát, kdyby se udělalo tohle a tohle? A přitom si člověk uvědomí, jak nezbytné je stále počítat s tím, co se dělo během posledních padesáti, eventuálně sta let. Řekněme v roce jedna - dva - třiasedmdesát: Jsou tohleto Češi? Tohleto je ten můj *folk*? Nejdřív chodí a zapalují tanky a přesvědčují vojáky, a stačí pár měsíců a všichni zalezou jako krysy. A ještě se přizpůsobí.

A teď si uvědomím: No jo, ale co bylo před tím? Padesátá léta. A před tím? Okupace. A před tím? Nedokonalá republika, která při prvním otřesu prostě nemohla obstát. (Což by bylo potřeba analyzovat.) A před tím? Rakousko a „blbí“ poslanci, kteří zahájili pasivní rezistenci a mysleli, že tím něčeho dosáhnou. A před tím? Bílá hora. Představte si ten *folk*! Na všechno se vykašlal a nechal těch pár Moravanů na Bílé hoře bojovat. A nikým to nehnulo, a těch sedmadvacet naivků zůstalo v Praze a nechali se popravit. A nikdo nehnul brvou... A předtím? Dvě stě let válčení. Nám nestačilo, že jsme se bránili. My jsme museli dělat výpady, spanilé jízdy. My jsme dokonce museli aranžovat Lipany a povraždit se navzájem. A to je náš *folk*. To jsou české dějiny.

Proč jsme tedy po devětaosmdesátém najednou čekali nebeské zástupy hrdinů? Není to ve mně, že já jsem tak znechucen? Neměl bych se trochu snažit o odstup? Abych to nenechal na sebe tolik doléhat a nenechal se vytlačovat do toho Kunvaldu?

Nebo strkat hlavu do písku...

V Písku já jsem celý. – Tohle je ale jen vylíčení toho problému. To není řešení. Řešení je víra – a naděje, když ta víra už nemá sil.

Když to pojmeme v kontextu, je to výzva, na kterou je třeba reagovat. Někteří lidé zareagují: tak to holt je, a my to tady musíme nějakým způsobem přežít. Jen aby se to nejhorší nestalo zrovna nám.

Ale zase tady máme jinou českou tradici, na kterou se málo poukazuje: tradici nápravy, ba všenápravy. Vezměte si posledního biskupa Jednoty. Musí emigrovat. Vidí zdejší zkázu, vsadí na Švédy, kteří se na něj nakonec vykašlou a zůstanou na jednom břehu Vltavy a nepřejdou na druhý. Vypukne pseudomír, který skončuje s každým záchvěvem svědomí. Budou dvě strany, ale nebude v žádném případě třetí cesta. A on do toho mluví o všenápravě. A píše a káže po celé Evropě.

V historii máme spoustu věcí. Jednak se děly horší věci, než se dějí teď, na druhé straně tady máme spoustu zajímavých a důležitých lidí, na které se můžeme odvolávat a navazovat. My k té historii musíme nějak přihlížet: jednak se poučit, nedělat věci blbě, jako kdyby se ještě nikdy nestaly. Musíme vědět, jak k nim došlo, a když se neměly stát, jak se to mělo udělat jinak. A kdyby přece náhodou, jak se tomu vyhnout teď. A za druhé, pokoušet se nebo aspoň přemýšlet, co by se s tím dalo dělat, a odhadnout, k čemu by mohlo dojít dnes.

K čemu tedy došlo u nás?

První odhad je: byla to pochopitelná, ale politováníhodná, velmi rychlá změna, sešup osvobození resp. té údajné revoluce (sametové) v restauraci. Byla to jedna z nejlépejších restaurací, které se v dějinách staly. Protože se restaurovalo nikoli to, co bylo pobořeno nejbližší v minulosti, ale restaurovalo se to, co už bylo napravováno mnohokrát – po dvě staletí a déle. Navíc to byla divná restaurace proti divné revoluci. Pokus o obnovení „revolučnosti“ skončil v předchozí restauraci, proti které ta nová „revoluce“ byla postavena, ale která skončila v restauraci té normalizace. Tady vlastně ta podivná „normalizace“ přetrvává dodnes.

To, co se stalo mezitím (v letech 89–90/92), se ukázalo jako nahodilá věc, která neměla trvání. Setrvačnost naopak prokázala ta husákovská restaurace. Husákismus tu stále pracuje pod jinými jmény. A máme se z toho zfamfrnět? Nemáme. Nemusíme. Protože my víme, že každá restaurace, i takto blbá a divná restaurace, bude mít své konce. A dokonce už je tu a tam vidět, že to konce začíná mít.

Kde?

Jedna možnost se otevírá tím, že dochází ke změně generací.

Doufat v „mládí“, není to trochu nanicovatá rada?

Něco bylo na řecké *ataraxii*. Nenechat se tím vším, nepřízní okolností, úplně vyvést z míry. Znat to, zvážít to, vědět. Ne na to kašlat. Ne přestat se o to starat, ale nenechat se tím otřást. Mně se nikdy moc nelíbil tolik používaný Patočkův termín „společenství otřesených“. Otřes je dobrá věc. Ale člověk v té otřesenosti nemůže zůstat. Otřesy jsou dobré, aby člověka probudily. A už Sókratés věděl, že otřesům je možno i předcházet, např. tím, když tady budou ti ovádi (*smích*): to jest např. filosofové.

Otřesení navíc intenzivněji pociťují otázku „nouze spasení“: A co na ni odpoví filosof?

Filosof nemůže být surogátem (náhražkou) teologa. Tak jako si dává pozor, aby mu teolog nenařizoval, jak má myslet, nemůže sám zastupovat a činit zbytečným teologa. A tak se filosof musí vyvarovat všeho, co si vymysleli teologové, a přitom to musí znát a stále na to pamatovat. Na nic nezapomínat, ale nepoužívat to. Každý termín, který vymysleli a konstituovali teologové, může tedy filosof přejmout, ale musí ho nejdříve „rentgenově“ prověřit. Ale v žádném případě jím nemůže nahradit své vlastní myšlenkové nedostatky.

Když mám přeložit otázku nouze spasení filosofovi, řekl bych: Na to, abych v životě obstál, a poznal, k čemu ten život je, nestačím sám.

To, že na to nestačím, nemůže být výmluva.

A není to ani fatální předurčenost.

A taky z toho nemohu mít obzvlášť těžkou depresi. Protože kromě té víry, která mě žene – a když žene příliš, tak neurotizuje – mám také naději, která přichází tam, kde já už nemůžu. A vím, že nic není ztraceno. Nouze spasení se netýká jenom mého osobního spasení. Jde o to, že na té cestě – asi úzké (problém, jak mezi křesťany hovořit o úzké cestě – to nemají rádi) – opravdu jsem a že ta cesta má smysl, i když já támhle u toho patníku uhynu.

A pak taky, že nejde jenom o mě a mou nouzi, ale o nouzi ostatního světa.

Samozřejmě. To je to obdarovávání, vím, že jsem byl velice obdarováván od samého začátku, a nevím a nikdy nebudu vědět a dozvím se to až tváří v tvář, jestli jsem toho dost odvedl. A pokud ano, dopadnu jako ten, co zakopal tu hřivnu a pak ji celou vrátil. Nezmenšenou. Protože se samozřejmě očekává, že přinesu užitek třicátý, šedesátý až stý jako ta rozsetá semena. Ale jak mi to bude spočteno, to už je mimo můj dosah. Nicméně ta základní naděje, že i když já přinesu jen užitek trojnásobný místo třicetinásobného, neřku-li vyššího, není přesto ještě nic ztraceno, ta zůstává.

Když se řekne „život, který se žije s vědomím obdarování“, přijde mi už toto vědomí jako něco mimořádného. Lze vůbec filosofovat a nezažít tento rozměr?

Dnes máme spoustu filosofů, kteří mají z gruntu *erós filosofikos*, kteří to nedělají z nějakého povrchního zájmu. Ono je to chytlo. Ještě je otázka, uvědomují-li si plně, že to, co je chytlo, vlastně spočívá v tom, že musí doufat, nadít se, že pro tu pravdu, která je někdy oslovuje, někdy neoslovuje, budou moci něco užitečného udělat.

Filein, filia Platón vyložil jako touhu. V Symposiu je to tak zvláště zamotané: celou dobu se mluví o *Erótu*. Že má Erós v Athénách málo chrámů a že by se mu měly postavit další a že je velký bůh. A do toho přijde Sókratés a řekne: *Erós* není bůh, je to pouhý daimón. I když velký. A vykládá, oč tomu daimónovi jde. Že je to první filosof, protože touží po moudrosti, ale nemá ji. A najednou je *erós* změněn v touhu po moudrosti.

A mně je přece jen nápadné, nemá-li být moudrost v tomto smyslu nahrazena *pravdou* v tom našem smyslu, protože Řekové pro to neměli slovo.

Řekové nemluví o pravdě?

Řecké slovo pro „pravdu“ znamená *neskrytost*. To, co se překládá jako *pravda*, je *alétheia* – a to je neskrytost. Ani náznakem v tom slovu není přítomno to, co nacházíme v tradici hebrejské, kde je víra a pravda s nepatrným rozdílem totéž.

Překlad „pravda“ i „víra“ je matoucí. My tomu totiž dnes rozumíme jinak. Je potřeba detailně a pořád znovu vykládat, že to kdysi znamenalo něco jiného. A výkladů najdeme celou řadu. Já za nejšťastnější považuji, že to je „spolehnutí na spolehlivé“. Přičemž oboje je nezbytné, poněvadž samo spolehnutí nestačí, když tu není to spolehlivé. A samo spolehlivé nestačí, když na ně nikdo nespolehá. Čili: musí jít o jednu věc, jedno dění, jeden proces.

Spolehlivost se nesmí interpretovat jako neskrytost, jako to, co prostě je tady. Co leží přede mnou. Spolehlivost míří do budoucna. Vyvolává důvěru, že když půjdu dál, má to smysl, má to budoucnost. Nouze spasení bude překonána a „řešena“, i když já nedojdu, neboť dojdou jiní nebo přinejmenším půjdou jiní ... – a někdo nakonec dojde – a „já tam budu v těle svém.“